

De inbezitneming van de heerlijkheden Vorsen en Crenwick voor het Onze-Lieve-Vrouwkapittel in Hoei, 1678

Rombout Nijssen

In de loop van de zeventiende eeuw was het bezit van de heerlijkheden Vorsen en Crenwick meermaals de inzet van processen die voor de Leenzaal van Kuringen gevoerd werden. In de eerste helft van de zeventiende eeuw waren de heerlijkheden in het bezit van telgen uit de familie de Gavre. Pierre Ernest de Gavre, die stierf in 1636, was de laatste van zijn familie die relatief ongestoord van het bezit van beide heerlijkheden kon genieten. Hij liet zijn rechten op Vorsen en Crenwick na aan zijn enige zoon Dominique François. Toen die in 1640 ook overleed, kwamen de heerlijkheden in het bezit van zijn zus Theodora, die getrouwd was met Philippe de Croy. De heerlijkheden waren echter belast met een jaarlijkse rente van 1200 gulden, die betaald moest worden aan haar zus Olympe de Gavre, de echtgenote van Nicolas d'Arberg.

Omdat de betaling van de rente uitbleef, spande Nicolas d'Arberg in juni 1649 een proces aan tegen zijn schoonbroer en schoonzus Philippe de Croy en Theodora de Gavre. Omdat de heerlijkheden Vorsen en Crenwick leengoederen waren die in leen gehouden werden van de Leenzaal van Kuringen, moest het proces voor de Leenzaal gevoerd worden. In mei 1652 werd Nicolas d'Arberg door de rechters van de Leenzaal van Kuringen in het bezit gesteld van Vorsen en Crenwick. Ondertussen echter had Philippe de Croy in 1647 de beide heerlijkheden als onderpand gesteld voor een jaarlijkse rente van 1911 guldens, die hij verschuldigd was aan het Onze-Lieve-Vrouwkapittel in Hoei. Toen de Croy Vorsen en Crenwick verloor aan zijn schoonbroer, staakte hij de betalingen van die rente. Het kapittel klopte daarop aan bij Nicolas d'Arberg, die nu de bezitter geworden was van de goederen die onderpand waren voor de rente. D'Arberg weigerde te betalen, wat vanaf 1667 weer tot een proces voor de Leenzaal van Kuringen leidde. Deze keer was het kapittel uit Hoei dat het bezit van de heerlijkheden vorderde. Het proces sleepte zich voort tot begin 1678, toen de rechters van de Leenzaal oordeelden dat de heerlijkheden Vorsen en Crenwick onderpand waren voor een onbetaalde rente, en dus in het bezit gesteld moesten worden van de schuldeiser, het Onze-Lieve-Vrouwkapittel in Hoei⁽¹⁾.

In het rolregister van de Leenzaal van Kuringen voor de jaren 1677-1682 is het verslag bewaard van de plechtige inbezitstelling van het kapittel door twee afgevaardigden van de Leenzaal⁽²⁾.

Het verslag leert ons dat Arnold van Mombeeck, een van de kanunniken van het kapittel in Hoei, samen met Cornelis Vandeputt, de zaakwaarnemer van het kapittel op 10 februari 1678 in Vorsen was. Daar waren toen ook twee cavalliers – edellieden die in de Leenzaal zetelden – Ernest van Mombeeck en Theodoor van Zeegradt, de secretaris van de Leenzaal en twee deurwaarders, Maurus en Willems. Voorts waren twee schepenen van de schepenbank van Vorsen – Renier Francken en N. de Fraisne – gedagvaard, maar zij hadden er de voorkeur aan gegeven afwezig te blijven.

De plechtigheid begon met de verklaring van kanunnik van Mombeeck dat hij het vonnis, waarin de Leenzaal stelde dat het bezit van de heerlijkheid Vorsen en andere goederen van graaf d'Arberg die als onderpand golden voor de onbetaalde rente, aan het kapittel in Hoei toebehoorde, uitgevoerd wilde zien en dat hij namens het kapittel in het bezit van de heerlijkheid gesteld wilde worden.

Nadat vastgesteld was wie er aanwezig was en wie ondanks geldige dagvaarding weggebleven was, ging het gezelschap naar de kerk van Vorsen. Daar werd de kanunnik namens zijn kapittel in het bezit gesteld van het patronaatsrecht – het recht om een priester voor een pastoorsbenoeming voor te dragen – en *eenich ander recht 't welck die heeren graven van Frisingen⁽³⁾ in die selve kercke hier voormaels mochten hebben geexerceert oft aen hen in eenigerleij manieren mochte competeren*. Door het vastnemen van het klokkentouw en het luiden van de kerkklok nam de kanunnik bezit van de kerkelijke rechten van de heren van Vorsen.

Van daar ging het gezelschap naar de woning van Jan Lemaire, waar de schepenbank zetelde en rechtspraak. Daar werd de kanunnik in het bezit gesteld van *die hooge, leege ende middele jurisdictie in de heerlijkheid*, wat gesymboliseerd werd door *het aenraken van die tafel ende overleveringe van een roede oft stocksken*. Daarna nam hij op sekere plaetse alwaer eene kaecke *is staende*, bezit van het recht om verdachten van misdrijven te vervolgen en te doen bestraffen.

Vervolgens nam de kanunnik bezit van het paanhuis – de heerlijke dorpsbrouwerij – door er in de keuken de schouw en de haal⁽⁴⁾ aan te raken.

Van daar ging het naar de Motte, waar eertijds de versterkte woning van de heren van Vorsen had gestaan. Daar werd de kanunnik risch ende aerde – een zode van gras en struiken en wat aarde – ter hand gesteld, *in teeken van reele possessie der heerlijkheijdt ende allen gronden van erven daeraen dependerende*.

Tot slot werd de kanunnik nog in het bezit gesteld van twee van de grotere boerderijen in Vorsen, de Grote Winning en de Winhof van Duras. In de Grote winning raakte hij de keukenschouw en de haal aan en in de boomgaard werd hem weer *risch ende aerde* in handen gegeven, *in teeken van possessie in die gronden van erven daer aen toebehoorende*. In het hof van Duras nam de kanunnik genoegen met het aanraken van de schouw en de haal.

Daarmee waren de plechtigheden in Vorsen afgerond en kon het gezelschap naar Crenwick. Daar ging het eerst naar het voormalig huis van de heren van Crenwick, dat *Torrett* genoemd werd. Daar nam de kanunnik bezit van de heerlijkheid door er de schouw en de haal aan te raken. Het huis Torrett was de plaats waar de schepenbank van Crenwick zetelde en daarom werd hij daar in het bezit gesteld *van die hooge ende leege jurisdictie der selver heerlijkheijdt met aenrakinge van die tafel ende overleveringe van eene roede oft stoxken, alsoock in die gronden van erven daeraen annex oft dependerende met leveringe van risch ende aerde*.

In Crenwick stond in 1678 geen kaak meer, maar op de plaats waar zij eertijds gestaan had, stond een stok geplant die de kaak moest voorstellen. Door die stok aan te raken nam hij bezit van het recht om verdachten van misdrijven te vervolgen en te doen vonnissen.

In de kerk werd hij *met aenrakinge van het clockseel ende luiden der clocke in het bezit gesteld van het recht van patronaetschap oft andere gerechticheijdt oft privilegie indien eenich aen het heerschap der heerlijkheijdt is competerende*.

Tot slot nam hij bezit van de winning van Crenwick en van de bijhorende landerijen door er de schouw en de haal aan te raken en door in de boomgaard risch ende aerde op te nemen.

Om zeker geen bezittingen van de heren van Vorsen en Crenwick te vergeten, verklaarden de afgevaardigden van de Leenzaal nog dat zij de kanunnik in het bezit stelden van *alle andere landen, bempden, weijden, ceijnsen, capuijnen, renten ende andere incompsten* die bij de heerlijkheden Vorsen en Crenwick hoorden, voor zover die leenroerig waren in de Leenzaal van Kuringen. Voorzichtig en om zich zeker geen bevoegdheden van andere instanties aan te matigen, benadrukten de afgevaardigden dat de inbezitstelling van die dag geen *goederen, incompsten oft*

gerechtigeden betrof die welcke in den gemelden edelen leensael niet leenroerich en sijn of die voorheen niet aan de graaf d'Arberg hadden toebehoord.

Opdat iedereen die het aanging van het gebeurde op de hoogte zou zijn, kreeg deurwaarder Willems opdracht aan de kerkdeuren van Vorsen en Crenwick een aanplakbrief op te hangen, waarop vermeld stond dat geen pachter, cijnsheffer of beheerder van bezittingen van de heren van Vorsen en Crenwick nog betalingen aan de graaf d'Arberg mocht verrichten. Bovendien bracht dezelfde deurwaarder de pachters van de graaf op de hoogte van het feit dat zij binnen de drie dagen hun huizen en landerijen moesten verlaten of een akkoord moesten sluiten met de nieuwe bezitters. Deurwaarder Maurus kreeg opdracht graaf d'Arberg te laten weten dat hij de heerlijkheden Vorsen en Crenwick moest ruimen.

Vorsen en Crenwick op de Franse militaire kaart van Villaret, omstreeks 1745

⁽¹⁾ L. Jadoul, Fresin. Aperçus historiques, in: Verzamelde opstellen, 1937, 13, p.63-133

Rijksarchief Hasselt, *Archief van de Leenzaal van Kuringen*, nr. 656, nr. 674

⁽²⁾ Rijksarchief Hasselt, *Archief van de Leenzaal van Kuringen*, nr. 481, f° 55 v°-57v°

⁽³⁾ Frisingen is een oude benaming van Vorsen, die aansluit bij de Franse naam van het dorp, Fresin.

⁽⁴⁾ De haal is een ijzeren haak die in de schoorsteen van het huis gemonteerd was en waaraan een ketel kon vastgemaakt worden om die zo in het vuur te houden.